

Solymosi Tari Emőke

„...ma grande Amie”¹

Lajtha László és Nadia Boulanger

Bár Lajtha László, a Francia Szépművészeti Akadémia (Institut de France – Académie des Beaux-Arts) 1955-ben megválasztott levelező tagja diák korától haláláig igen szoros kapcsolatot tartott fenn számos francia muzsikussal, illetve a francia kulturális élet több jeles képviselőjével, e kapcsolatot csak kevés esetben lehet levelekkel dokumentálni. Ilyen például a kiadójával, Leduckel (a Leduc család tagjaival), vagy zeneszerző barátjával, Henri Barraud-val folytatott levelezése. A párizsi Bibliothèque nationale de France őrzi azokat a publikálatlan, a magyar szakirodalomban eddig tudomásom szerint nem ismertetett leveleket, amelyeket Lajtha László, illetve felesége és Ábel fia írtak Nadia Boulanger-nak (1887–1979). A levelek az 1936-tól 1979-ig tartó időszakot ölelik fel, és – néhány további fennmaradt levéllel együtt – ráirányítják a figyelmet Lajthának a francia zeneszerzőnővel, karmesterrel és nemzetközileg is kiemelkedően fontos tanárral való igen közeli muzsikus barátságára. Mi volt Nadia Boulanger jelentősége Lajtha életében? Mikor, milyen alkalomból találkoztak személyesen? Hogyan illeszkedik a Lajtha-életműbe a három női szólamra és orgonára komponált, „Nadia Boulanger kisasszonynak” ajánlott és általa bemutatott, *Három Mária-himnusz (Trois hymnes pour la Sainte Vierge)*? Milyen további művet tervezett a magyar zeneszerző az ő „nagy Barátnőjének”? Ezeket a kérdéseket járja körül az alábbi írás.

Nadia Boulanger
(1887–1979)

(<https://musicalgeography.org/2017/06/15/the-music-teacher/>)

¹ „...nagy Barátnőm”. A tanulmány a Lajtha László 125. születési évfordulója alkalmából, az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20-21. Századi Magyar Zenei Archivuma által 2017. szeptember 21-én rendezett Lajtha-emléknap konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett változata. Köszönöm Berlász Melinda zenetörténész értékes tanácsait a tanulmány végleges formájának kialakításához.

A francia kultúrához oly sok szálon és oly szorosan kötődő Lajtha László 69 opuszából kilencet ajánlott francia személyeknek, közülük kettőt elkötelezett párizsi kiadójának, Alphonse Leducnek: az Op. 23-as *Két kórust* még Leduc életében, az Op. 54-es, vegyeskarra és orgonára írt *Misé*t pedig már az emlékére. A címzettek között ott találjuk a Nobel-díjas író, Romain Rolland-t, akinek irodalmi művei és szellemisége, különösen háborúellenes nézetei oly erős hatással voltak a fiatal Lajthára, és aki oly nagy elismeréssel köszönte meg a *II. vonóstrió* (Op. 18) neki szóló ajánlását. Aztán André Navarrát, a nagyszerű csellóművészt, aki a csellóra és zongorára írt *Koncertet* (*Concert*, Op. 31) bemutatta, Florent Schmittet, a zeneszerzőt és szigorú kritikust, akinek meghatározó szerepe volt Lajtha franciaországi megismertetésében, és abban is, hogy Lajthát 1955-ben a Francia Szépművészeti Akadémia levelező tagjává választották (*Symphonie „Les soli”*, Op. 33). Szerepel a sorban Jean Delalande francia követ, akinek annak a műnek az ajánlása szól, amellyel Lajtha megköszönte megválasztását a Francia Szépművészeti Akadémiának (*Quatre hommages*, Op. 42), Henri Barraud, a legjobb zeneszerző-barát (*V. szimfónia*, Op. 55), Guy Turber-Delof, a budapesti Francia Intézet igazgatója (*II. szimfónia*, Op. 62), és végül Nadia Boulanger, a zeneszerző és karmester, aki a XX. század egyik legmaghatározóbb zenepedagógus egyénisége volt, és akinek Lajtha az egyik utolsó kompozícióját, az 1958-ban írt, Op. 65-ös *Három Mária-himnusz*t ajánlotta (a mű eredeti francia címe: *Trois hymnes pour la Sainte Vierge*).

A kilenc francia címzett között három zeneszerző van: Florent Schmitt, Henri Barraud és Nadia Boulanger, valamint két olyan előadóművész, aki be is mutatta a neki ajánlott kompozíciót: André Navarra és megint csak Nadia Boulanger. Ha a listán szereplő személyekkel fennmaradt levelezést vizsgáljuk, a legjelentékenyebb forrásnak a Leduc kiadóval, valamint az Henri Barraud-val való levelezést tekinthetjük, és ezek nagy részét Berlász Melinda közreadásában magyarul is olvashatjuk.² Most egy újabb mozaikot szeretnék hozzátenni Lajtha életútjához és különösen a vezető francia muzikusokkal való kapcsolatához, ugyanis a párizsi Bibliothèque nationale-ban tanulmányozhattam az ott a Boulanger-hagyaték részeként őrzött, Lajtha és családja által írt leveleket, melyeket eddig tudtommal még senki sem ismertetett, és melyek közül még egy sem jelent meg.

Lajtha Lászlótól	9 db
Lajtha Lászlótól és feleségétől közösen	3 db
Lajtha Lászlónétól	15 db
Lajtha Ábeltől	1 db

Levelek Nadia Boulanger hagyatékában a Lajtha-család tagjaitól Nadia Boulanger-nak (28 darab)

Összesen 28 (27 francia és 1 angol nyelvű) levélről van szó, ezek közül 9 származik a zeneszerzőtől, 3 a zeneszerzőtől és feleségétől közösen, 15 Lajtha Lászlónétól és 1 Lajtha Ábeltől, Lajtháék fiatalabb fiától. A Boulanger-hagyaték tartalmazza még Lajtha gyászjelentését is, magyar nyelven.

² Berlász Melinda: „Lajtha Lászlónak a Leduc-kiadóhoz intézett levelei I. (1943–1949)”. In *Zenetudományi dolgozatok 1990/1991*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet 1992, 115–131. Berlász Melinda: „Lajtha Lászlónak a Leduc-kiadóhoz intézett levelei II. 1950–1962”. In *Zenetudományi dolgozatok 1992/1994*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet 1994, 161–180. Berlász Melinda: „Lajtha László 23 levele Henry Barraud-hoz”. *Magyar Zene* 1993. március, 13–42.

Dátum	A levél írója
1936/37	Lajtha László
1939. november 22.	Lajtha László
1939. november 27.	Lajtha László
1961. május 22.	Lajtha László
1961. július 12.	Lajtha László
1961. augusztus 26.	Lajtha László
1961. október 27.	Lajtha László
1961. november 7.	Lajtha László
1962 (távirat)	Lajtha László
1961. november 11.	Lajtha László és felesége közösen
1961/62	Lajtha László és felesége közösen
1962. január 29.	Lajtha László és felesége közösen (+ Janicsku Ilona angol nyelvű üdvözlete)

Lajtha László (és felesége) levelei Nadia Boulanger-hoz a Boulanger-hagyatékban
(12 darab) (Bibliothèque nationale de France, Párizs)

A budapesti hagyatékban³ 5 olyan levél található, amelyet Nadia Boulanger írt a Lajtha-családnak, 4 az 1960-as évekből, valamint az utolsó 1972-ből. Íme a Boulanger-levelek címzettjei: két levél a komponistának, három pedig (a zeneszerző halála után) a feleségének íródott, illetve Boulanger általában külön is megemlítette Janicsku Ilonát, Lajtháék házvezetőjét, aki előzőleg Mindszenty Józsefnél⁴ szolgált. Ugyanúgy Ilona is gyakran írt saját kezűleg záradékot a Boulanger-nak szóló levelekhez. Ez a feltűnő kölcsönös figyelmesség valószínűleg annak volt köszönhető, hogy Boulanger mélyen hívő katolikus volt, Janicsku Ilona pedig korábban apáca.

Dátum	A levél címzettje
1961. május 15.	Lajtha László
1961. december 26.	Lajtha László
1966. szeptember 14.	Lajtha Lászlóné
1967. január 17.	Lajtha Lászlóné
1972.	Lajtha Lászlóné

Levelek Lajtha László hagyatékában Nadia Boulanger-tól (5 darab)

Az öt levélhez hatodikként kapcsolódik még egy karácsonyi és újévi üdvözlötet tartalmazó kártya, amit Nadia Boulanger 1972. december 1-jén írt Lajtha Lászlónénak. Ez a legutolsó fennmaradt dokumentuma a levelezésnek.

Az így fellelhető összesen 34 levélen túl ismerünk még egy igen fontos levelet, azt, amelyben Nadia Boulanger meghívja Lajthát a monte-carlói zeneszerzőverseny zsűrijébe, mely meghívásnak ő a 14 éves kényszerszünetet követő nagy nyugati turnéja részeként tudott eleget tenni. E levél fakszimiléje megjelent 1992-ben a *Lajtha tanár úr* című kötetben, Berlász Melinda tanulmányának⁵ mellékleteként, ám az eredeti a hagyatéki listában nem szerepel. Az

³ A hagyatékot az ELKH BTK Zenetudományi Intézet 20-21. Századi Magyar Zenei Archívuma őrzi.

⁴ Mindszenty József (1892–1975) bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek.

⁵ Berlász Melinda: „Az utolsó év »vígasza« (1962–1963)”. In Retkesné Szilvássy Ildikó (szerk.): *Lajtha tanár úr 1892–1992*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1992, 31–43; 62–74.

így összesen 35 levélen túl ismerünk néhány személyes visszaemlékezést (ezekre később kitérünk), például az özvegytől vagy Erdélyi Zsuzsannától, amelyekben említést kap Lajtha és Nadia Boulanger szoros baráti kapcsolata. Természetesen ott találjuk a kiváló francia zeneszerző-karmester-pedagógus nevét Lajtha Lászlóné kézzel írott listáján is,⁶ amelyen a francia barátokat írta össze, sorra kihúzva azokat, akik időközben meghaltak.

Lajtha Lászlóné, Lajtha László és Janicsku Iлона, Lajtháék házvvezetőnője (volt apáca),
akit a leveleiben Nadia Boulanger mindig megemlített
(ELKH BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum)

Mіндеzen dokumentumok ráirányítják figyelmünket a két jeles muzsikus kapcsolatára, valamint a Nadia Boulanger-nak ajánlott *Három Mária-himnuszra*, amelyet – Lajtha más egyházi műveivel összehasonlítva – jóval kevesebbszer adnak elő, és amelyről jóval kevesebb említés esik.

Magáról Nadia Boulanger-ról is kevés szó esik a magyar szakirodalomban, különösen ahhoz képest, hogy milyen jelentős muzsikuskok vallották, vallják őt a pályájukat leginkább meghatározó egyéniségnek. Leonard Bernstein őt tartotta korunk legnagyobb zenetanárának. Egy másik híres amerikai tanítványa, Aaron Copland szerint mindent tudott, amit a zenéről egyáltalán tudni lehet. Amikor egy tévéinterjúban (Mezzo) megkérdezték a karmester John Eliot Gardinert, ki volt a legnagyobb hatású muzsikusk az életében, habozás nélkül Nadia Boulanger nevével felelt. Ezernél jóval több tanítványa között olyan további neveket találunk, mint Kathleen Ferrier, Yehudi Menuhin, Pierre Boulez, Daniel Barenboim, vagy Dinu Lipatti.

⁶ A lista eredetijét a hagyaték részeként az ELKH BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum őrzi.

Nadia Boulanger, korábbi tanítványával, Leonard Bernsteinnel, 1962 februárjában, miután Boulanger a New York-i Filharmonikus Zenekart vezényelte
(pinterest.com)

A Lajthánál 5 évvel idősebb, 1887-ben született Nadia Boulanger zenészcsaládból való: francia apja ifjú zeneszerzőként a párizsi Conservatoire Római Díjasa, majd énektanárként működött, anyja, egy emigráns orosz hercegnő, ugyancsak énekes volt. A Conservatoire-on többek között Gabriel Faurétól tanult zeneszerzést. Élete végéig Fauré maradt a legkedvesebb zeneszerzője, akinek *Requiemjét* számos alkalommal dirigálta, egy alkalommal, nem sokkal magyar barátja elhunytja után, éppen Lajtha László emlékére. Növendékként Boulanger a második helyre szorult a Római Nagydíjért való vetélkedésben *La Sirène* című kantátájával. (Több mint 30 dalt írt, továbbá például egy *Fantaisie variée* című zongora-zenei kompozíciót is.)

Nadia Boulanger, zeneszerzéstanárával, Gabriel Fauréval, 1904
(<https://www.facebook.com/historyofmusic2016/posts/2184961671803755/>)

Nadia húga és egyik első tanítványa volt a legendás tehetségű Lili Boulanger (1893–1918), aki első női zeneszerzőként nyerte el a Római Nagydíjat 1913-ban. 5 évvel később, 24 évesen halt meg. Ekkor nővére – a saját műveit értéktelennek ítélvén – felhagyott a komponálással, és életét három célnak szentelte: tanított, vezényelt, és ápolta zseniális húga életművét. Azt a párizsi teret, amelynek egyik házában (Rue Ballu 36) 1904-től kezdve mindketten halálukig éltek, később Lili Boulanger-ról nevezték el.

Lili Boulanger
(1893–1918)

(https://www.musicologie.org/Biographies/b/boulanger_lili.html)

Nadia Boulanger magánúton 16 éves korától szinte haláláig, vagyis közel 76 éven át tanított. Legendások voltak a lakásában szerda délutánonként tartott zenei előadásai, nagy létszámú közönség által hallgatott magánórái, amelyekre az egész világról sereglettek. Emellett Boulanger számos intézményben is oktatott, először (1907-től) a párizsi Conservatoire Femina-Musica nevű intézményben. Később az École Normale de Musique egyik alapító tagja lett. Itt összhangzattant, kontrapunktot, zenetörténetet, orgonát és zeneszerzést tanított (1920–39), később continuót is. 1921-ben részt vett a Párizs melletti Fontainebleauban működő Amerikai Konzervatórium megalapításában, majd 1948-ban átvette az intézmény irányítását. 1946-tól a párizsi Conservatoire-on is tanított zongorakíséretet. Emellett Boulanger volt az első nő, aki a legfontosabb európai és amerikai zenekarok közül számosat dirigálhatott, például a Londoni és a New York-i Filharmonikusokat, vagy a Bostoni Szimfonikusokat. Stravinsky elkötelezett híveként ő vezényelte a *Dumbarton Oaks* concerto világpremierjét Washingtonban, 1938-ban. Saját énekegyüttest is alapított, melynek repertoárja a 16. századi francia mesterekről a kortárs szerzőkig terjedt. Kiemelkedően fontos volt Boulanger Monteverdi-madrigálok tartalmazó lemezfelvétele.

Nadia Boulanger minden bizonnyal éppen Lajtha Lászlóval volt a legszorosabb baráti kapcsolatban a magyar zenei élet képviselői közül. De támogatta Rácz Aladárt is, miután a

cimbalomművész 1931-ben Párizsban telepedett le. Boulanger tanítványa volt három éven át Anhalt István (1919–2012) és egy éven át Szőnyi Erzsébet (1924–2019).

Szőnyi Erzsébet – kérésemre – visszaemlékezett az 1947/48-ban a párizsi Conservatoire-on töltött esztendejére, és elmondta, Kodály szorgalmazta, hogy tanuljon a híres tanáregyéniségnél. Kodály ajánlólevelet is írt hozzá, mondván, mindegy, milyen tárgyat, de Szőnyi feltétlenül tanuljon nála. Így került a fiatal magyar muzsikus a világhírű mesternő zongorakíséret osztályába, ahol többek között Schubert- és Schumann-dalokat adtak elő és elemeztek. A Mademoiselle (Boulanger ezt a megszólítást igényelte élete végéig) orosz édesanyja miatt különös empátiával viseltetett a keletről jöttek iránt. Szőnyi szavai szerint Boulanger-nak a kisujjában volt a zeneirodalom, tanárként kivételesen igényes és szigorú volt, emellett sugárzóan magabiztos, a meggyőződése szerint élő ember. Szőnyit a hívő katolikus Nadia Boulanger emberi habitusa leginkább egy apácára emlékeztette. Elmondása szerint párizsi tanárai közül a legtöbbet tőle tanulta, és mindazt, amit tanult, át is tudta ültetni a saját tanítási gyakorlatába.⁷ (Szőnyi Erzsébet – lakása falán – egy bekeretezett fotót is őrzött Boulanger-ról, amelyet a tanárnő neki dedikált.)

A tanítványok számára Szőnyi szerint is különösen nagy hatású volt Boulanger szoros barátsága Stravinskyval, illetve az a tény, hogy Boulanger az orosz zeneszerző feltétlen híve volt. Akik részt vettek az óráin, vadonatúj Stravinsky-műveket ismerhettek meg. Maga Stravinsky is látogatta Boulanger óráit. 1935/36-telén pedig Boulanger és Stravinsky közösen vezettek zeneszerzés-kurzust az École Normale de Musique szervezésében. Itt a tanárnő az orosz mester legújabb műveit is elemezte.⁸

Igor Stravinsky és Nadia Boulanger, 1937
(https://hu.wikipedia.org/wiki/Nadia_Boulanger)

⁷ A Jerry Jaccard amerikai szerző által Szőnyi Erzsébetéről írt monográfia is önálló fejezetet szentel a Boulanger-nál végzett tanulmányoknak. Jerry L. Jaccard: *Dallamok és disszonanciák. A zene nagykövete Szőnyi Erzsébet*. Budapest: Nap Kiadó, 2016, 63-66. Lásd továbbá: Pintér Csilla Mária: *Szőnyi Erzsébet*. Szerk. Berlász Melinda. Budapest: BMC, 2014, 6–7.

⁸ Eric Walter White: *Stravinsky. A zeneszerző és művei*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 95.

És most lássuk, milyen információt nyújtanak a Bibliothèque nationale-ban őrzött levelek. A legrégebbi egy karácsonyi és újévi jókívánság, mely 1936 és 1937 fordulóján íródhatott, és formális hangvételéből ítélve ekkor még új lehetett az ismeretség. Fennmaradt a hagyatékban az özvegy azon listája, melyen utazásaikat jegyezte fel.⁹ Az 1936-os megismerkedés lehetőségét ez is igazolja. Későbbi levelekből derül ki, hogy Lajtha – feleségével együtt – többször is járt Boulanger-nál a Rue Ballu 36-ban, nyilván a híres szerda délutáni alkalmakkor. Lajtha Lászlóné később többször visszaemlékezett arra, hogy egy alkalommal férje Nadia Boulanger-t Stravinsky társaságában hallgatta.¹⁰

A párizsi Rue Ballu 36, ahol a nővérek éltek, és ahol Nadia Boulanger szerdánként tanított
(ma: Place Lili Boulanger)

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:35,_place_Lili-Boulanger,_Paris.jpeg)

Nadia Boulanger egyik szerda délutáni magántanítása a rue Ballu 36-ban lévő lakásán
(Bruno Monsaingeon: *Mademoiselle. Conversations with Nadia Boulanger*. Manchester: Carcanet, 1985.)

⁹ Lajtha a két világháború között 1929-ben, '30-ban, '31-ben, majd '34-ben, '36-ban, '37-ben és '39-ben is volt Párizsban a lista szerint. A lista eredetijét a hagyaték részeként az ELKH BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archívum őrzi.

¹⁰ Solymosi Tari Emőke: *Két világ közt. Beszélgetés Lajtha Lászlóról*. Budapest: Hagyományok Háza, 2010, 39–41.

Az 1939. november 27-i levél már egy nagy terjedelmű válaszlevél Boulanger kérdésére. Boulanger levele valószínűleg nem maradt fenn, talán akkor esett áldozatul, amikor Lajtha özvegye számos, a férjének érkezett levelet elégetett.¹¹ Kikövetkeztethető, hogy Boulanger aggódva érdeklődött egy lengyel tanítványa, a Magyarországra menekültként érkezett (és Esterházy János gróf családjánál két hónapra menedékre lett) Zygmunt Mycielski hollétéről. Mycielski 1928-tól a párizsi École Normale de Musique-ban Dukas és Boulanger zeneszerzés tanítványa volt. Lajtha azonnal megírta a megtudott információkat. A levélből kiderül, hogy korábban Lajtha is találkozott Mycielskivel Boulanger-nál. Érdekes folytatása a történetnek, hogy amikor Lajtha 1962-ben zsűritag lehetett a monte-carlói zeneszerző versenyen, a zeneszerző és zenekritikus Mycielski is a zsűriben foglalt helyet, nyilván szintén Boulanger meghívására. Visszatérve a levélre, amely immár baráti, bizalmas hangú, de igen tiszteletteljes, szó van benne arról is, hogy Lajthát milyen mélyen megrendítette a II. világháború kirobbanása, de már visszatért a komponáláshoz.

A '30-as években Lajtha még „kedves Boulanger kisasszony”-nak szólítja a címzettet.¹² Az 1961-ben és '62-ben íródott újabb Lajtha-levelek megszólítása már „kedves barátnőm”. Az 1961. május 22-i levélből megtudjuk, hogy Lajtha milyen szeretettel őrzi a rue Ballu-i látogatásai emlékét, és hogy milyen türelmetlenül várják már Boulanger budapesti látogatását. Ez Boulanger zsűritagságához kapcsolódott az 1961. szeptember 25-től október 7-ig megrendezett Liszt-Bartók Nemzetközi Zongoraversenyen.¹³ A francia tanárnő rangos zsűri tagja volt, többek között Fischer Annie, Hernádi Lajos, Kabos Ilonka, Kadosa Pál, Carlo Zecchi társaságában. A későbbi levelek szerint a verseny ideje alatt Boulanger hosszabb időt töltött a Lajtha-házaspárral. A Lajtha-család leveleinek számos darabja emlékezik nosztalgiával a budapesti együttlétekre.

1961. július 12-én Lajtha kivételesen olyan levelet írt, amelyben segítséget kért „nagy barátnőjétől”. Szó volt arról, hogy a VII. szimfóniát, melyet Párizsban és több európai országban, továbbá Kanadában is előadtak, de Magyarországon csak egyszer játszották,¹⁴ előadná a Budapesti Filharmóniai Társaság Igor Markevitch (1912–1983) vezényletével, amennyiben az orosz zeneszerző-karmester elfogadja a felkérést. Minthogy Markevitch is Boulanger tanítványa volt az École Normale de Musique falai között, Lajtha a tanárnő közbenjárását kérte. Nincs nyoma, hogy Markevitch végül vezényelte volna a VII. szimfóniát.

Az 1961. augusztus 26-i levélben Lajtha megköszönte a monte-carlói zeneszerzés-verseny zsűrijébe való meghívást, amelynek 1962 tavaszán tett eleget. Ez a verseny szorosan összekapcsolódott Nadia Boulanger személyével, az 1940-es évek végétől ugyanis ő volt a maître de chapelle, azaz Kapellmeister a Monacói Hercegségben, és ezt a posztját mind Péter herceg, mind Rainer herceg idején megtartotta. Ő volt az elnöke a Péter hercegről elnevezett zeneszerzés versenynek is, amely a genfi és a brüsszeli versenyek mellett a legrangosabbnak számít.

Az 1961. november 7-i levélben fontos információ, hogy Nadia Boulanger előzőleg kérte, hogy Lajtha női karra és orgonára írt vallásos kompozícióit vezényelhesse. A terv 1962. április 28-án valósult meg, amikor Boulanger az Op. 65-ös *Három Mária-himnusz*ből az első két himnuszt vezényelte az Amerikai Egyesült Államokban, Potsdamban, a State University

¹¹ Erdélyi Zsuzsanna szíves közlése.

¹² A '30-as évek vége és a '60 -as évek eleje közötti időszakból nagy valószínűséggel hiányoznak levelek. Ezek hollétéről nem tudunk.

¹³ A versenyt Gabos Gábor és az angol David Wilde nyerte meg, a II. díjat az olasz Dino Ciani kapta.

¹⁴ 1959. február 16-án, a Zeneakadémián Ferencsik János vezényelte a Magyar Állami Hangversenyzenekart.

College 31. tavaszi művészeti fesztiválján. A műsorlapra Nadia Boulanger néhány sort írt, amelyben megköszönte, hogy ő kaphatta a bemutatás lehetőségét. Ő itt közel 200 kórusénekesről ír, aki részt vett a hangversenyen. Idekapcsolódik a Leduc Kiadó egyik levele,¹⁵ melyben arról ír, hogy 300 kóristának kell kottapéldányt készíteni. Az tehát a két levél alapján bizonyos, hogy az amerikai interpretáció igen nagy létszámú kórusral történt.

A *Három Mária-himnusz*ról megjegyzendő, hogy egyike azon kevés Lajtha-műveknek, amelyekről biztosan tudjuk, hogy a szerző is vezényelte őket, mégpedig Oslóban és Párizsban 1962-ben, és mindkét interpretációt közvetítette a helyi rádió. A mű magyarországi bemutatójára csak 14 évvel az amerikai ősbemutató után került sor, 1976-ban, Győrben, Szabó Miklós vezényletével.

A Lajtha felesége által, de férje nevében is írt első levél 1961. november 11-i keltezésű, ebből megtudjuk többek között, hogy Bondeville, a monte-carlói zsűri elnökének meghívó levele már megérkezett Lajthához, és hogy Nadiának köszönhetően felesége is vele mehet majd. Az itt még motettáknak nevezett *Mária-himnuszok* is a kóristánál vannak már, hamarosan küldik Boulanger-nak, aki tehát a következő év áprilisában fogja vezényelni a mű első két tételének világpremierjét. A következő év január 9-én Róza megköszöni Boulanger-nak, hogy Lajtha *Sinfoniettájának* meghallgatása után rögtön írt nekik. Az a Boulanger-levél, amelyre ez volt a válasz, megtalálható a Lajtha-hagyatékban, 1961. december 26-án íródott és az *I. Sinfoniettára* vonatkozott.

A Lajtha távollétében, vagy már a halála után a felesége által írt levelekből is számos információt tudunk meg, például, hogy Boulanger a *Három Mária-himnusz*t Monacóban is vezényelte, valamint hogy a Lajtha-házaspár 1963 húsvétja után ismét Párizsba készült, hogy a IX. szimfónia világpremierjén jelen lehessen. Ez a bemutató 1963. május 2-án valósult meg a Théâtre des Champs Élysées színpadán; akkor Lajtha már két és fél hónapja halott volt. Az 1963. március 5-i levélben köszöni meg az özvegy, hogy Boulanger Fauré *Requiemjét* Lajtha emlékének ajánlotta. Ebből a levélből következtethetünk arra is, hogy a zeneszerző a *Három Mária-himnusz*t csak a kotta párizsi kinyomtatásakor ajánlotta Mademoiselle Boulanger-nak. Vagyis a mű elkészült 1958-ban, Lajtha valószínűleg beszélt róla francia barátnőjének annak 1961-es budapesti látogatásán, majd nem sokkal később Boulanger kérte, hogy vezényelhesse a női karra és orgonára írt vallásos műveket. Kettő ilyen is van: a *Magnificat* és a *Három Mária-himnusz*. Mivel a *Magnificat*ot 1957-ben bemutatta Forrai Miklós, Boulanger számára a himnuszok vonzóbbak lehettek, hiszen azok ősbemutatóját jegyezhetné. Az a megfogalmazás tehát, amelyben a Mária-himnuszokat Boulanger „megrendelésére” írt műnek tüntetik fel, minden bizonnyal téves. A szóbeli visszaemlékezések szerint a mű Tóth Margit zenetudós, Lajtha népzene gyűjtő csoportjának tagja, volt ciszterci nővér javaslatára született meg, és Lajtha kérésére ő választotta ki a szövegeket is.¹⁶ A *Három Mária-himnusz*t tehát az apparátusán (női kar és orgona) kívül Tóth Margit személye is összeköti a *Magnificattal*, amelyet Lajtha Tóth Margitnak és nővértársainak ajánlott.

Visszatérve az 1963. március 5-i levélre, ez erősíti meg, hogy Lajthának halála előtt az egyik legközelebbi terve egy kifejezetten Nadia Boulanger-nak szánt mű megírása volt, a *Missa*

¹⁵ A Leduc Kiadó levele Lajtha Lászlóhoz, 1961. december 28. (Lajtha-hagyaték, ELKH BTK ZTI 20-21. Századi Magyar Zenei Archivum)

¹⁶ Lásd például Gábor Éva, Lajtha népzene gyűjtő munkatársa visszaemlékezését. Solymosi Tari Emőke: *Két világ közt. Beszélgetés Lajtha Lászlóról*. Budapest: Hagyományok Háza, 2010, 171.

Pauperum. Erről a tervről Erdélyi Zsuzsanna *A kockás füzet* címmel megjelent naplójából¹⁷ is tudunk. Erdélyi azt is feljegyezte, hogy Lajtha elmondása szerint a mű offertóriumuma egy középkori Mária-himnusz lett volna, melyet a readingi bencés kolostor kéziratárában találtak meg.

Az 1966. szeptember 22-én, az özvegy által írt levélből megtudjuk, hogy Lajthát újabb négyhónapos nyugati útra hívták, melynek 1963-ban tett volna eleget, ha halála ebben nem akadályozza meg. Ennek az útnak része lett volna egy újabb monacói tartózkodás is, és Lajtha szerette volna, ha ez alkalomból a monte-carlói rádiózenekar eljátssza IX. szimfóniáját. (1967-ben és 1968-ban az özvegy arra kérte Boulanger-t, hogy adjon interjút Jean Gergelynek, vagyis Gergely Jánosnak, aki „Témoignages sur László Lajtha” címmel visszaemlékezéseket közölt Lajtha halálának 5. évfordulója tiszteletére. Ebben a jól ismert összeállításban, mely az *Études Finno-Ougriennes*-ben jelent meg 1968-ban, tíz visszaemlékezés szerepel, de Boulanger-é nincs közöttük.)

Néhány szó a Boulanger-nak ajánlott gyönyörű opuszról. A magyarul hagyományosan *Mária-himnuszoknak* nevezett, negyedórás időtartamú *Három himnusz a Szent Szűzhöz* (Op. 65) szoprán és alt szólamra íródott, orgona kísérettel, 1958-ban. Ez zárja le az 1950-es években írt egyházi művek sorát. Ezek a művek Lajtha hitének megvallása mellett minden bizonnyal egyfajta politikai véleménynyilvánítást is jelentenek, hiszen – mint az alábbi táblázatból is látjuk – Lajtha ilyen jellegű műveket kizárólag az 1950-es években írt.

Világi kórusművek	Keletkezés éve	Egyházi kórusművek	Keletkezés éve
<i>Esti párbeszéd – A hegylakók</i> Op. 16 (Áprily Lajos)	1932		
<i>Két kórus</i> Op. 23 (Charles d’Orléans)	1936		
<i>Négy madrigál</i> Op. 29 (Charles d’Orléans)	1939		
<i>Hol járt a dal?</i> Op. 32 (Áprily Lajos)	1940		
		<i>Missa „In diebus tribulationis” (Mise fríg hangnemben)</i> Op. 50	1950
		<i>Mise</i> Op. 54	1952
		<i>Magnificat</i> Op. 60	1954
		<i>Három himnusz a Szent Szűzhöz</i> Op. 65	1958

Lajtha László kórusművei

A mű három elkészült tételének szövegét az elmondottak alapján Tóth Margit zenetudós, volt apáca választotta. Az első himnusz szövege zágrábi Anonymustól származik, a második szöveg, amit Radó Polikárp liturgiátörténész fedezett fel, egy ismeretlen francia himnuszköltőtől, a harmadikat pedig hagyományosan – a szakirodalom szerint tévesen¹⁸ –

¹⁷ Erdélyi Zsuzsanna: *A kockás füzet. Útalan utakon Lajtha Lászlóval*. Szerk. Solymosi Tari Emőke. Budapest: Hagymányok Háza, 2010, 65.

¹⁸ Bene Sándor így ír erről: „Nem csoda, hogy a hagyomány sokáig Pázmány szerzeményeként könyvelte el az »O gloriosa, o speciosa, stella luminosa / Domina mundi, mater gratiosa!« kezdetű Mária-cantiót is, és noha a

Pázmány Péter bíboros-érseknek tulajdonítják,¹⁹ és így jelenik meg a kottában is. A mű tételrendje a Lajthára igen jellemző háromtétélességet mutatja, ahol két lassabb, nyugodtabb tétel keretez egy mozgalmassabb középsőt. A gregorián dallamosság által erősen meghatározott zene közeli rokona a *Magnificat*nak, amit Botticelli *Magnificat-Madonnája* ihletett. Hasonló finomság jellemzi, de talán még emelkedettebb és letisztultabb.

Az első tételben *Szűz Mária Sequentiájában* a kórus nagyrészt egyszólamban énekel, ugyanígy az orgona anyaga is egyszólamú. Mária refrénszerű megszólításaiban az áhítatot akkordikus felrakás fejezi ki. A *Prosella Mariana* című II. tételre inkább a polifónia, a mozgalmasság és változatosság jellemző. Végül a III. tétel, a Magyarország Védasszonyáról szóló ének (*Canticum de Magna Hungariae Regina*) mintha a két előző tétel szintézisét adná: a tempó ismét lassú, ugyanakkor homofón és polifón szakaszok váltják benne egymást. Mixtúrákkal teli lezárása egészen átszellemült.

Sandro Botticelli (1445–1510): *Madonna del Magnificat* (1481) (Uffizi, Firenze)
(https://en.wikipedia.org/wiki/Madonna_of_the_Magnificat)

kardinális csupán felhasználta a későközépkori szöveget, kétségtelen, hogy Pázmánynak meghatározó szerepe volt a Mária-tisztelet megerősítésében.” Bene Sándor: *Andreas Pannonius lélekfelfogásának forrásaihoz*. In: *Pázmány nyomában. Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*. Szerk. Ajkay Alinka, Bajáki Rita. Vác: MondAt Kiadó, 2013, 50-76. http://real.mtak.hu/7743/1/A_Pannonius_1%C3%A9lekfelfog%C3%A1sa.pdf

¹⁹ Babits Mihály így ír e himnuszról: „érdekessége az, hogy magát Pázmányt tartják szerzőjének.” *Amor sanctus. Szent szeretet könyve. Középkori himnuszok latinul és magyarul*. Fordította és magyarázta Babits Mihály. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1933, 237.

A Boulanger-nak ajánlott Mária-himnuszoknak lett volna folytatása is. Erdélyi Zsuzsanna „kockás füzetéből” tudjuk, hogy Lajtha tervezett egy negyedik Mária-himnuszt is, mely sajnos már nem készülhetett el.²⁰ Az, hogy ez a terv megfogalmazódott Lajthában, nyilván annak is köszönhető volt, hogy Nadia Boulanger személyében értő és kiváló előadóra számíthatott.

A monte-carlói zeneszerzői verseny zsűritagjainak sorában, jobbról balra: Lajtha László, Dag Wirén, Harold Saphero, Zygmunt Mycielski, Conrad Beck, Goffredo Petrassi, Alfredo Uhl, Georges Auric, Nadia Boulanger

(A Lajtha Lászlót /jobb szélén/ és Nadia Boulanger-t /bal szélén/ együtt ábrázoló fénykép megjelent Berlász Melinda „Az utolsó év »vigasza« /1962–63/” című tanulmányának függelékeként. In: *Lajtha tanár úr 1892–1992*. Szerk. Retkesné Szilvássy Ildikó. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1992, 73.)

Hogy mit jelentett a Nadia Boulanger-val való kapcsolat Lajtha Lászlónak és az ő halála után az özvegyének, azt legjobban Lajtha Ábel fogalmazta meg Boulanger-nak írt 1962. január 31-i levelében: napsugár volt az életükben, például azzal, hogy rendszeresen és a legnagyobb elismeréssel írt a külföldi Lajtha-bemutatókról, amiket a Lajtha-házaspár itthon nem hallhatott. A már említett *I. Sinfonietta* mellett írt például a *II. Sinfoniettáról* és a *Divertissement-ről* is. Értékelő sorai erősítették Lajtha hitét abban, hogy zenéje a legszigorúbb és legigényesebb muzsikuskok szerint is figyelemre méltó része a nyugati zeneéletnek.

Lajtha László *Három himnusz a Szent Szűzhöz* című művének III. tétele – a Györi Leánykar előadásában, Szabó Miklós vezényletével – itt hallgatható meg: <https://www.youtube.com/watch?v=fSgsxBpx9OM>

Fauré *Requiemje* – a BBC Szimfonikus Zenekar és Kórus előadásában, Nadia Boulanger vezényletével – itt hallgatható meg: <https://www.youtube.com/watch?v=17SFoAsX-UU>

Dr. Solymosi-Tari Emőke (írói nevén Solymosi Tari Emőke) Szabolcsi Bence-díjas zenetörténész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem docense, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, az MMA Művészetelméleti Tagozat vezetője. Lajtha Lászlóról szóló könyvei, tanulmányai, előadásai, kiállításai, műsorai listája itt található: <http://lajtha.hagyomanyokhaza.hu/index.php?menu=1078>

²⁰ Erdélyi Zsuzsanna: *A kockás füzet. Úttalan utakon Lajtha Lászlóval*. Szerk. Solymosi Tari Emőke. Budapest: Hagyományok Háza, 2010, 26.